

miyet alanı sadece Zebîd ve çevresindeki Tihâme beldelerine münhasır kaldı. Kızıl-deniz havzasında Osmanlı hâkimiyetinin sona ereceğinden endişe eden Mısır Valisi Bayram Paşa, Habeşistan valisine haber göndererek Yemen'e takviye kuvveti sevk etmesini istedi. 1037 yılı sonlarında (Ağustos 1628) Âbidin Paşa kumandasında 1000 kişilik bir kuvvet Yemen'in Kızıl-deniz sahilindeki Muhâ (Mahâ) Limanı'na ulaştı. Bunun üzerine Hasan b. Kâsım'ın kumandasındaki kuvvetler limanı kuşattı. Daha sonra muhasarayı kaldırmak için Cened'den gönderilen Osmanlı birliklerini mağlûp etti (Muharrem 1038 / Eylül 1628). Yemen'de Osmanlı hâkimiyetinin yeniden tesisi için son bir teşebbüs olarak Haydar Paşa azledildi ve yerine Ahmed Kansu Paşa getirildi. Büyük bir kuvvetle Yemen'e gelen yeni vali burada hâkimiyet kurmaya çalıştı. Tihâme'nin kuzey bölgelerini Müeyyed-Billâh kuvvetlerinin elinden almak için çaba sarfetti, kısmen de başarılı oldu. Ancak onun bölgeden çekilmesinin ardından Sabyâ ve Cizân şerifleri tekrar imanın tarafına geçtiler. Zebîd ve Muhâ arasında sıkışan Osmanlı kuvvetleri, Taiz'i alma teşebbüsünde bulundukları sırada Necdülmuhayreb mevkiinde daha savaş başlamadan Müeyyed-Billâh'ın adamları tarafından yapılan bir baskın sonucu dağıldı (30 Ramazan 1039 / 13 Mayıs 1630). Herhangi bir başarı elde edemeyen Ahmed Kansu Paşa bir yıl süre ile anlaşma yapılması talebinde bulundu ve 1 Muharrem 1040'ta (10 Ağustos 1630) anlaşma imzalandı. Üç yıl sonra savaş yeniden başladı. Aden'e gönderilen Osmanlı güçlerinin başarılı olamamasına karşılık Cizân'a sevk edilen kuvvetler burayı ele geçirdi. Buradan kaçan ahali Müeyyed-Billâh'a sığındı. Muhâ ve Zebîd civarında birçok savaş cereyan etti. Bu savaşlarda İmam Müeyyed güçlerinin kumandanlığını yapan Hasan b. Kâsım önemli ilerleme sağladı. Ahmed Kansu Paşa'nın yeniden bir yıllık süre için mütareke talebi Hasan b. Kâsım'ın muhalefetine rağmen Müeyyed-Billâh tarafından kabul edildi (20 Muharrem 1045 / 6 Temmuz 1635). Fakat mütarekenin ardından daha bir ay geçmeden Ahmed Kansu Paşa, kendi askerî kuvvetleri içinde itibarının zayıflaması ve aldığı tepkiler sebebiyle Zebîd'den kaçarak Hasan b. Kâsım'ın karargâhına sığındı. Burada samimi bir şekilde karşılandı ve bir gemiyle Mısır'a gönderildi (Âtîf Paşa, s. 103-104). Osmanlı kuvvetleri üzerinde kötü bir tesir icra eden bu hadiseden sonra bir kısım askerler ken-

dilerini korumak amacıyla Kethüdâ Mustafa'yı vali kabul edip ona uydular. Kethüdâ Mustafa, çok geçmeden kendisinin ve ordusunun Yemen'den ayrılıp Mısır'a gitmesi hususunda İmam Müeyyed'e barış teklifinde bulundu. Kabul edilen teklif gereğince Osmanlı ordusu 1 Cemâziyelevvel 1045'te (13 Ekim 1635) Yemen'i terketti. İmâmete geçişinden itibaren babası Mansûr-Billâh'ın yolunu izleyen, özellikle de kardeşleri Ahmed, Hasan ve Hüseyin'in yardımları sayesinde başarıya ulaşan Müeyyed-Billâh Osmanlılar'ı Yemen'den çıkaran Zeydî imamı olarak tanınır. Yemen'de tam bir hâkimiyet sağlayan Müeyyed-Billâh 17 Receb 1054'te (19 Eylül 1644) Şehâre'de vefat etti ve burada babasının mezarının yanına defnedildi.

Müeyyed-Billâh'ın eserlerinden bazıları şunlardır: *Esânîdü'l-Mü'eyyed-Billâh* (imamın kendi rivayet silsilesini ele alan eseridir), *Taşfiyetü'n-nüfûs* (ahlâkla ilgili bir çalışmadır), *el-Fetâva'l-fıkhiyye* (imamın çeşitli sorulara verdiği cevapları ihtiva etmektedir), *Risâle fî ibtâlî'l-vakf 'ale'l-verese, Menâhicü'l-halef* (Harem-i şerifi koruyanların nasıl hareket etmesi gerektiğini anlatan bir risâledir), *Min cevâbâtü'l-İmâm el-Mü'eyyed-Billâh, Vaşîyyetü'l-İmâm el-Mü'eyyed-Billâh* (bu eserleri ve diğer çalışmaları için bk. Abdullâh Muhammed el-Habeşî, *Mü'ellefât*, s. 137-139; *Meşâdirü'l-fikri'l-İslâmî*, s. 670-671).

BİBLİYOGRAFYA :

Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Târîhi (haz. Ziya Yılmaz), Ankara 2003, II, 885; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, II, 111; Yahyâ b. Hüseyin es-San'ânî, *Gâyetü'l-emânî fî ahbâri'l-kuṭri'l-Yemânî* (nşr. Saîd Abdülfettâh Âşûr), Kahire 1388/1968, II, 813-839; Muhibbî, *Hulâşatü'l-eşer*, III, 293-294; IV, 122-123; Naimâ, *Târîh*, II, 445-447; Abdullah b. Ali el-Vezîr, *Târîhu'l-Yemen* (nşr. M. Abdürrahîm Câzim), Beyrut 1405/1985, s. 51, 57-59, 98-99; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli*, II, 238-240; Ahmed Râşid, *Târîh-i Yemen ve San'a*, İstanbul 1291, I, 257-258; Âtîf Paşa, *Yemen Târîhi*, İstanbul 1326, s. 98-104; Hüseyin b. Ahmed el-Arşî, *Bulâgu'l-merâm* (nşr. Anistâs el-Kermelî), Kahire 1939, s. 66-67; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 560; Seyyid Mustafa Sâlim, *el-Fethu'l-Osmâniyyü'l-evvel li'l-Yemen*, Kahire 1969, s. 369-389; Abdullâh Muhammed el-Habeşî, *Mü'ellefâtü hukkâmî'l-Yemen* (nşr. E. N. Eberhard), Wiesbaden 1979, s. 136-139; a.m.f., *Meşâdirü'l-fikri'l-İslâmî fi'l-Yemen*, Beyrut 1408/1988, s. 669-671; Muhammed b. Ahmed el-Akîlî, *Târîhu'l-mihlâfi's-Süleymânî*, Riyad 1402/1982, I, 354; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), VII, 6; Ahmed Mahmûd Subhî, *ez-Zeydiyye*, Kahire 1404/1984, s. 596; Abdullah b. Abdülkerîm el-Cürâfî, *el-Mukteṭaf min târihi'l-Yemen*, Beyrut 1407/1987, s. 152; J. R. Blackburn, "al-Muṭaṭṭaf Bi'llâh Muḥammad", *Eİ²* (İng.), VII, 270.

MUSTAFA ÖZ

MÜEYYED-BİLLÂH,

Yahyâ b. Hamza

(المؤيد بالله يحيى بن حمزة)

Ebû İdrîs el-İmâm el-Müeyyed-Billâh
Yahyâ b. Hamza b. Ali b. İbrâhîm
el-Hüseynî el-Alevî et-Tâlibî
(ö. 749/1348)

Yemen'de Zeydiyye'nin önde gelen
âlim ve imamlarından.

27 Safer 669 (15 Ekim 1270) tarihinde San'a'da doğdu. Babası tarafından soyu Muhammed el-Cevdâ vasıtasıyla Hz. Ali'ye ulaşır. Kur'an-ı Kerîm'i ezberledikten sonra İslâmî ilimleri öğrenmeye başladı. İmam Yahyâ b. Muhammed es-Sirâcî, fakih Âmir b. Zeyd eş-Şemmâh ve İbrâhîm b. Muhammed et-Taberî en çok faydalandığı hocalarıdır. İmam Mütevekkil-Alellah Muhammed b. Mutahhar'ın 689'da (1290) Cebe-lüllevz ve Havlân'ın dağlık bölgelerinde İsmâîlîler'e karşı yürüttüğü savaşlara katıldı. Muhammed b. Mutahhar genç yaştaki Yahyâ'yı geniş bilgisi, güzel yazısı ve üstün ahlâkı dolayısıyla övgüye lâyık görmüştür. Yahyâ b. Hamza, 729 (1329) veya 730 (1330) yılında el-Müeyyed-Billâh (el-Müeyyed-Birabbilize) lakabıyla imametini ilân etti. Faaliyetlerini yoğunlaştırdığı yerler Sa'de, Zâhîr Şeref ve çevresiydi. Buralarda nüfuzunu sağlamlaştırdıktan sonra kendisini imam seçen kişilerle San'a'ya intikal etti. Ardından San'a yakınlarındaki Vâdizühr mevkiinde İsmâîlî dâisi Ali b. İbrâhîm el-Hemedânî liderliğindeki kuvvetlere karşı savaşa girişti. Çok sayıda insanın öldüğü bu uzun savaş esnasında Müeyyed-Billâh, Zafâr ve Sa'de şehirlerindeki Zeydîler'den büyük ölçüde yardım gördü. Savaşın uzaması yüzünden her iki taraf barışa razı olmak zorunda kaldı. Daha sonra Zemâr yakınlarındaki Hısnühîrrân'a giden imam tedris ve telif faaliyetleriyle meşgul oldu. Muhammed b. Süleyman el-Evzerî, Hasan b. Muhammed en-Nahvî ve Muhammed b. Murtazâ b. Mufaddal öğrencileri arasında en çok tanınan şahsiyetlerdir. Müeyyed-Billâh, imâmetle ilgili görevlerini ve ilmî faaliyetlerini sürdürdüğü Hısnühîrrân'da vefat etti, cenazesi Zemâr'a getirilerek el-Câmiu'l-Kebîr civarında defnedildi. Şevkânî'nin ifadesine göre kabri meşhur bir ziyaretgâhtır. İmam Yahyâ b. Hamza'nın üstün kişiliğinden ve ilmî gayretinden bahseden Şevkânî onun âdil ve dürüst, insanları küfür vb. vasıflarla suçlamayan, sahâbeyi savunan zâhid imamlardan biri olarak nitelermektedir (*el-Bedrü't-tâli*, II, 332).

MÜEYYED-BİLLÂH, Yahyâ b. Hamza

Zeydî düşünce sisteminin zirvesi olarak kabul edilen Yahyâ b. Hamza'nın (Ahmed Mahmûd Subhî, *ez-Zeydiyye*, s. 255) mezhep içinde birçok konuda kendine has görüşleri olduğu bilinmektedir. Allah'ın birliğini ele alırken tevhidin çeşitli mânalarını belirtmekte ve Selef metodu paralelinde âyetlerden deliller getirmek suretiyle daha çok bürhân-ı temânü' çerçevesinde ispatlar yapmaktadır. Allah'ın çirkin (kabih) işlemekten berî olması ve gerekli şeyleri (vâcip) yaratması şeklindeki telakkiyi adl diye nitelendiren İmam Yahyâ bu telakkiyi benimseyenlerin adl ehli olduğunu ifade eder. İnsanların ihtiyarî fiillerinin meydana gelişinde ilâhî müdahalenin bulunmadığı yolundaki Mu'tezile düşüncesini benimsemiştir. Yahyâ b. Hamza, Zeydiyye'ye muhalif olan fırkaların tekfir edilip edilmeyeceği hususunda öncekilere nisbetle oldukça müsamahalı bir yol takip eder. Nitekim Zeydiyye ve Mu'tezile ulemâsının çoğunluğu kesb, halku'l-Kur'ân vb. konularda Eş'ariyye'yi tekfir ederken Yahyâ b. Hamza bunun doğru olmadığını söylemiş ve delile dayanılarak ileri sürülen görüşlerde daima bir hakikat ihtimali bulunduğunu belirtmiştir. Ona göre tekfir ihtimale dayanan meselelerde değil kati olan hususlarda geçerlidir.

Yahyâ b. Hamza, kişinin teorik olarak imâmet vasıflarını taşımasıyla imam kabul edilemeyeceğini söyler. Buna göre Hz. Ali, Hasan ve Hüseyin'in imâmeti için gerekli olan şey nasırdır. Sonrakiler ise emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker faaliyetini başlatmaları, zalimlere karşı çıkıp halkı kendi imâmetlerine davet etmeleri ve davet edilen kişilerin onları imam seçip aralarında akid oluşturmalarıyla imâmeti hak ederler. Bir imamın imâmetini hükümsüz kılan sebepler onun görevini yapamayacak derecede hastalık, cinnet gibi illetlere müptelâ olması, kâfir veya fâsık derecesinde dinden uzaklaşması gibi hususlardır. Yahyâ b. Hamza sahâbeye ve özellikle Ebû Bekir ile Ömer'i Zeydiyye dışındaki Şii gruplara karşı bütün gücüyle savunmuştur. Hatta bu amaçla *er-Risâletü'l-vâzî'a* adlı bir eser kaleme almıştır. Diğer taraftan Fâtımîler devrinde Yemen'de faaliyetlerini yoğunlaştırmış olan İsmâiliyye'yi reddetmiş, onlarla savaşmaktan geri kalmadığı gibi inanç ve düşüncelerine de karşı çıkmıştır (geniş bilgi için bk. *a.g.e.*, s. 258-337).

Eserleri. 1. *el-Envârü'l-muğî'e*. Kırk hadis şerhidir. 2. *Nihâyetü'l-vuşûl ilâ 'il-mi'l-uşûl*. 3. *el-Hâvî fi uşûl'l-ıfkh*. 4. *el-Kevkebü'l-vekkâd fi ahhâmî'l-ictihâd*. Cebelümesver'de bulunan fakih Mu-

hammed b. Merzûk'un ictihadla ilgili soruları üzerine kaleme alınmıştır. 5. *el-İntişâr el-câmi' li-mezâhibi 'ulemâ'i'l-emşâr*. Zeydî fikhî konusunda yazılmış hacimli bir kitaptır. İbnü'l-Murtazâ'nın, *el-Bahrü'z-zehhâr* adlı eserini telif ederken *el-İntişâr*'dan geniş ölçüde istifade ettiği belirtilmektedir (*a.g.e.*, s. 256). 6. *el-Me'âlimü'd-diniyye fi'l-'akâ'id-i-ilâhiyye* (nşr. Seyyid Muhtâr Muhammed Ahmed Haşşâd, Beyrut 1408/1988). 7. *el-Cevâbü'r-râ'ik (er-Râ'ik) fi tenzihi'l-hâlik* (nşr. İmam Hanefî Abdullah, Kahire 1420/2000). 8. *et-Taḥkîk fi edilleti'l-ikfâr ve't-tefsîk*. 9. *el-Cevâbü'n-nâtîk bi's-şavâbi'l-kâtî'*. İnançlar konusunda şüphelerin izâlesi için yazılmış bir risâledir. 10. *eş-Şâmil li-hakâ'iki'l-edilleti'l-'akliyye ve uşûli'l-mesâ'ili'd-diniyye*. İki ciltten oluşan önemli bir kelâm çalışmasıdır. 11. *el-İfham li-ef'idi'ti'l-Bâtıniyyeti't-tağâm* (nşr. Ali Sâmî e-Neşşâr – Faysal Avn, İskenderiye 1971). 12. *Mişkâtü'l-envâr el-hâdime li-kavâ'id-i'l-Bâtıniyyeti'l-eşrâr* (nşr. Muhammed Seyyid el-Celyend, Kahire 1973; Cidde 1403/1983). 13. *'İkdü'l-le'âlî fi'r-red 'alâ Ebî Hâmid el-Gazzâlî*. Gazzâlî'nin, Mu'tezile'nin Allah'ın kullar için en uygun olan şeyi (aslah) yaratmasının gerekli olduğu konusundaki düşüncelerine yönelttiği eleştirilere cevaptır (eserden alınan bir bölüm için bk. *a.g.e.*, s. 338-339). 14. *er-Risâletü'l-vâzî'a li'l-mu'teddin 'an sebbi şahâbeti seyyidi'l-mürselin* (Kahire 1409/1989). 15. *Taşfiyetü'l-kulûb min edrâni'l-evzâr ve'z-zünûb* (nşr. İsmâil b. Ahmed el-Gurâfî, San'a 1408/1988; nşr. Hasan Muhammed Makbûlî el-Ehdel, Beyrut 1412/1991). 16. *eṭ-Ṭirâzü'l-mütezzammin li-esrâri'l-belâğa* (Kahire 1332/1914; Beyrut 1402/1982). 17. *el-Minhâc fi şerhi Cümeli'z-Zeccâci* (San'a el-Câmiu'l-Kebîr Ktp., Nahiv, nr. 66; Yahyâ b. Hamza'nın eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Abdullah Muhammed el-Habeşi, *Mü'ellefâtü hûkkâmî'l-Yemen*, s. 70-78; *Meşâdirü'l-fikri'l-İslâmî fi'l-Yemen*, s. 617-623).

BİBLİYOGRAFYA :

Yahyâ b. Hamza el-Müeyyed - Billâh, *Taşfiyetü'l-kulûb* (nşr. Hasan M. Makbûlî el-Ehdel), Beyrut 1412/1991, neşreden giriş, s. 11-17; Yahyâ b. Hüseyin es-San'ânî, *Gâyetü'l-emânî fi aḥbârî'l-kutri'l-Yemânî* (nşr. Saîd Abdülfettâh Âşûr), Kahire 1388/1968, II, 511-514; Abdullah b. Ali el-Vezîr, *Târîhu'l-Yemen* (nşr. M. Abdürrahîm Câzim), Beyrut 1405/1985, s. 155, 247, 254, 303; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli'*, II, 331-333; Brockelmann, *GAL*, II, 737; *Suppl.*, II, 234, 242; *Hediyetü'l-'ârîfin*, II, 526; Ahmed Hüseyin Şerefeddin, *Târîhu'l-Yemenî's-şekâfi*, Kahire 1387/1967, IV, 73, 144, 166, 177, 186, 209, 282; Abdullah Muhammed el-Habeşi, *Mü'ellefâtü hûkkâmî'l-Yemen*

(nşr. E. N. Eberhard), Wiesbaden 1979, s. 67-78; *a.mlf.*, *Meşâdirü'l-fikri'l-İslâmî fi'l-Yemen*, Beyrut 1408/1988, s. 616-623; Zirikî, *el-A'lâm* (Fet-hullah), VIII, 143-144; Ahmed Mahmûd Subhî, *ez-Zeydiyye*, Kahire 1404/1984, s. 255-339; *a.mlf.*, *el-İmâmü'l-müctehid Yahyâ b. Hamza ve ârâ'ü-hü'l-kelâmiyye*, [baskı yeri yok] 1990 (Menşûrâtü'l-asri'l-hadîs), tür.yer.; Abdullah b. Abdülkerîm el-Cürâfî, *el-Mukteṭaf min târihi'l-Yemen*, Beyrut 1407/1987, s. 193-194; Hüseyin Abdullah el-Ömerî, "Yahyâ b. Hamza b. 'Ali", *el-Mevsû'atü'l-Yemeniyye*, Beyrut 1412/1992, II, 1019; G. J. H. van Gelder, "Yahyâ b. Hamza al-'Alawî", *EP* (İng.), XI, 246-247.

MUSTAFA ÖZ

MÜEYYED-FİDDÎN

(المؤيد في الدين)

Ebû Nasr el-Müeyyed-Fi'd-dîn
Hibetullâh b. Mûsâ b. Dâvûd
eş-Şirâzî
(ö. 470/1078)

Fâtımî-İsmâilî başdâisi;
filozof, şair ve siyasetçi.

390'da (1000) Şiraz'da doğdu. Deylem asıllı bir aileden gelen babası, Büveyhîler'den Bahâüddeve'nin veziri Muhammed b. Ali el-Vâsrî nezdinde itibar sahibi olan bir İsmâilî dâisi idi. Müeyyed-Fiddîn 429'da (1038) Büveyhî Emîri Ebû Kâlicâr'ın hizmetinde görev aldı. Bu sırada Ebû Kâlicâr'ın ve ileri gelen birçok kişinin Fâtımî-İsmâiliyye'ye girmesini sağladı; emir ve Fars halkı üzerinde büyük nüfuz kazanması sarayda bazı rahatsızlıklara ve Sün-nî halkın tepkisine yol açtı. Özellikle Ab-bâsiler'in onun Şiraz'dan sürülmesi hususunda Büveyhî emîrine baskı yapması sonucu Kahire'ye gitti (439/1047). Burada muhtemelen başdâi Kâsım b. Abdülazîz b. Muhammed b. Nu'mân vasıtasıyla 29 Şâban 439 (18 Şubat 1048) tarihinde Fâtımî Halifesi Müstansır-Billâh'ın huzuruna kabul edildi. 444'te (1052) Vezir Muhammed el-Yâzûrî tarafından dârü'lînşânın başına getirildi. Bu dönemde halife ile yakın ilişkiler kuran Müeyyed'in devletin siyasî ve askerî icraatında etki sahibi olduğu görülmektedir. 446 (1054) yılında Tuğrul Bey'in önünden Rahbe'ye kaçan Büveyhîler'in Bağdat askerî valisi Arslan el-Besâsîrî'nin Fâtımîler'den yardım istemesi üzerine halife tarafından görevlendirilen Müeyyed çok miktarda para ve kıymetli hediyelerle birlikte Besâsîrî'nin yanına gitti; kendisine halifenin yolladığı Rahbe valiliği beratını verdi. Buna karşılık Besâsîrî, Fâtımîler adına Bağdat'ı zaptedecek ve Selçuklular'ın Suriye ve Mısır'a ilerleyişini durduracaktı. Bu faaliyetler dört yıl içinde gerçekleştirildi ve önce Musul'u, ardından